

LA REFORMA INTERIOR I L'INICI DE LA CONSERVACIÓ DEL CENTRE HISTÒRIC A GIRONA (1850-1920)

JOAN GANAU CASAS
*Departament de Geografia i Història
Universitat de Lleida*

En les primeres dècades del segle XX es produí un canvi fonamental en la percepció urbanística dels centres històrics de les ciutats. En les dècades anteriors havien estat objecte de nombrosos plans de reforma interior que pretenien aportar una major racionalitat a la seva trama i dotar-los d'unes millors condicions d'higiene i vitalitat. Amb el canvi de segle, però, l'urbanisme neoromàntic començà a valorar aquells carrers estrets i desiguals, aquelles cases antigues, com una valuosa herència del passat que calia preservar. Sense renunciar als efectes beneficiosos de les reformes interiors, es procurà fugir dels grans plans que proposessin la transformació radical del nucli antic i es potencïà la presència i la visualitat dels monuments com a noves fites d'una ciutat que havia de resultar més humana.

Els exemples d'aquest canvi en el pensament urbanístic són abundants. A Catalunya, el complex procés de la reforma interior de Barcelona, des dels primitius projectes de Garriga i Roca (1858) i Ildefons Cerdà (1859) fins a l'obertura de la Via Laietana a partir de 1908 seguint el pla ideat per Àngel Baixeras trenta anys abans és, sens dubte, el cas més conegut¹. De fet, també fou l'únic que s'arribà a aplicar, encara que de forma parcial. L'excessiu cost que una empresa d'aquest tipus suposava per als migrats recursos dels ajuntaments catalans de segle XIX i la continuada pressió que la propietat urbana exercí per preservar els seus interessos van impedir, sovint, que les modificacions expressades en els plànols dels projectes arribessin a ser una realitat.

D'aquesta manera, en moltes ciutats, a començament del segle XX continuaven vigents plans de reforma interior que havien estat concebuts dècades abans. Alguns, com el de Barcelona, foren modificats quan s'iniciaren les obres, i allò que només havien estat unes ratlles vermelles dibuixades a sobre d'un plànol es convertí en una realitat de destruccions a gran escala. Altres, per contra, van ser anul·lats sense haver-se arribat mai a aplicar més que tímidament. Probablement és en aquests casos com el de Girona on l'evolució del pensament urbanístic es mostra de forma més clara. Tot el debat es produí sense que s'aterressin edificis ni es modifiqués substancialment el traçat del carrers. Simplement, els plantejaments urbanístics que havien donat suport a la idea de transformar de forma radical el centre de la ciutat entraren en crisi i foren substituïts per una nova sensibilitat, més disposada a valorar l'ambient i els relictos històrics en una ciutat que els havia conservat generosament.

1. Entre l'extensa bibliografia cal destacar l'estudi més recent de Peiró, X. (1990) *Agents materials, autors dels projectes i referències teòriques de la reforma urbana de Barcelona: 1879-1937*, Escola d'Arquitectura de Barcelona. Tesi Doctoral.

1. L'INICI DE LA VALORACIÓ DELS MONUMENTS HISTÒRICS.

Un dels principals objectius urbanístics de Girona durant la segona meitat del segle XIX va ser la recuperació d'espais en el centre de la ciutat per cobrir els dèficits existents. Ja a mitjan segle, el procés de la desamortització va suposar un respir a l'ofec que representava el cinyell de les muralles. Alguns convents foren aterrats i altres es van dedicar a usos ben distants dels religiosos que havien allotjat fins aleshores. El primer destí el van seguir alguns convents que havien quedat força malmesos després del setge de la guerra del Francès: Sant Agustí (enderrocat l'any 1841; en el solar que ocupava s'hi urbanitzaria la plaça de la Independència), Sant Francesc d'Asís (que després de ser habilitat com a fàbrica fou enderrocat l'any 1842) i Santa Clara (aterrat l'any 1873). Entre els convents que allotjaren altres activitats cal destacar el de Sant Josep, dedicat a magatzem, i, sobretot, aquells que van ser utilitzats amb finalitats militars: Sant Francesc de Paula, Sant Domènec i Carme.

Així doncs, bé directament, permetent la reurbanització d'alguns sectors, o bé indirectament, encabint usos que fins aleshores havien suportat altres edificis, aquestes actuacions van proporcionar nous espais lliures per a la ciutat². Però el veritable problema el constituïen les muralles, que frenaven qualsevol intent d'expansió. Per aquest motiu, l'any 1855 –tot just quan s'iniciava la demolició de les muralles de Barcelona– l'Ajuntament de Girona sol·licità permís per enderrocar-les. Aquest procés, que en altres ciutats es resolgué amb una certa rapidesa (a Lleida, per exemple, es concedí l'any 1861 i a Tarragona en 1854 i 1868), a Girona va topar amb nombrosos obstacles que l'allargaren desmesuradament.

L'any 1869 s'aterraren les muralles que donaven a l'Onyar però, com s'ha assenyalat³, fou una operació que responia més a motivacions estètiques que a autèntiques necessitats urbanístiques. Les fortificacions que realment frenaven l'expansió de Girona eren els murs i baluards moderns del Mercadal que separaven el centre de la ciutat de la plana de l'altra banda del riu, per on el creixement urbà ja les havia començat a desbordar. Les reiterades peticions de la ciutat per aconseguir el permís d'enderroc xocaren sempre amb la contumàcia negativa de les autoritats militars a concedir-lo. D'una banda, la condició de plaça forta propera a la frontera amb França probablement pesava en les consideracions dels militars. D'altra banda, existia un desacord entre aquest estament i la ciutat sobre la propietat dels terrenys de les fortificacions. L'enderroc no s'inicià fins a començament d'aquest segle i va durar dècades. Els últims baluards no desapareixerien fins als anys trenta, durant el període de la República.⁴

Aquesta tardança en l'adopció de solucions no va impedir, però, que ben aviat s'establís a Girona una polèmica sobre la conveniència d'enderroc els murs que envoltaven la ciutat. D'una banda, els grups més progressistes hi veien un obstacle per al creixement de la ciutat, per al seu progrés i, al mateix temps, una excel·lent oportunitat per a l'especulació urbana del sòl que s'alliberaria amb l'enderroc. Una mostra ben clara d'aquesta postura l'oferia aquesta nota que l'any 1890 publicava el *Diario de Gerona*:

2. Fabre, J. (1985) "El Mercadal de Girona, un barri transformat per l'expulsió dels religiosos", *Revista de Girona*, n. 113, pàg. 303-311. Vegeu tanmateix Ganau, J. (1993) *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*, Departament de Geografia Humana, Universitat de Barcelona, Tesi Doctoral; especialment els capítols 3 i 5, on expliquem més extensament les qüestions tractades en el present article.
3. Fabre, J. (1990), *Girona, entre quatre rius*, Girona, Ajuntament de Girona, pàg. 132.
4. Vegeu una extensa i detallada cronologia de l'enderroc de les muralles gironines a Fabre, J. (1990), *Girona, entre quatre rius*, pàg. 241-243.

“Indiscutiblemente ese es el asunto de más interés para nuestra ciudad. El derribo de ese cinturón de piedra que la oprime, que la ahoga no permitiendo que adquiriera el desarrollo propio de toda capital que siente las necesidades de la vida moderna, es la más trascendental de las cuestiones que pueden ponerse sobre el tapete (...) Es en este concepto que todo cuanto se haga para alcanzar la anhelada desaparición de dichas murallas ha de merecer del vecindario gratitud sin límites, sin que para lograrlo tenga que reparar el municipio en sacrificios de ninguna clase, dentro de un orden racional, por que [no] ha de hallar sino inmediata pronta compensación”⁵.

En canvi, aquelles mateixes muralles eren vistes per una altre sector de la ciutat –fonamentalment els historiadors i homes de lletres locals– com una part de la història de Girona que calia conservar íntegrament. L’aferrissada resistència dels gironins durant els setges de l’exèrcit francès en 1809 havia generat a Girona, al llarg de tot el segle, una abundant literatura laudatòria. L’heroica defensa de Girona, la immortal Girona, es convertí en un mite (probablement el principal mite de la història gironina contemporània) i la muralla, com a protagonista callada d’aquell episodi gloriós, assolí la funció de símbol del passat recent de la ciutat.

Així les coses, no és d’estranyar que, durant els anys vuitanta, pràcticament al mateix temps que el *Diario de Gerona* demanava la imminent demolició dels murs, en el *Certamen de la Asociación Literaria* fossin premiats tres poemes dedicats a les muralles de Girona⁶. Les inflamades evocacions històriques dels poetes gironins recordaven l’origen romà de les muralles i, després de repassar tots els setges que havien resistit, les acabaven erigint en el baluard de la defensa de la pàtria catalana:

“Perxó estimadas de la pàtria fóreu
y enveja féyau al colós del segle;
perxó si un jorn lo nom de Catalunya
queya en perill d’una estrangera forsa,
vosaltres ereu qui l’honor guardava
y en va assetjava qui ultratja’l volia”⁷

En realitat, les muralles, pel perill real de desaparèixer es van convertir en l’element històric de la ciutat que generà més debats i adhesions. Però en cap cas no constituï un fet aïllat, sinó que responia a un ambient existent a Girona favorable a la conservació dels relictos històrics de la ciutat. En els anys setanta s’havien anat creant diverses associacions amb inquietuds literàries i artístiques que aglutinaren els interessos culturals dels erudits i de la petita burgesia local. Així, l’any 1871 naixia la Sociedad Artística para el Fomento de la Bellas Artes; el 1872 l’Associació Literària, que des de la seva fundació celebraria un Certamen Literari i a partir de 1876 tindria com a òrgan d’expressió la *Revista de Gerona*⁸. Tot aquest moviment, que no es pot deslligar de l’ambient general de la Renaixença existent a Catalunya, posseïa un fort component historicista que faria créixer l’interès pels monuments de la ciutat.

5. “Nuestras murallas”, *Diario de Gerona*, n. 332, 1890.

6. L’any 1887 fou premiat el poema de J. Coroleu “Noticias históricas sobre las murallas de Gerona”, *Certamen de la Asociación Literaria*, 1887, pàg. 71 i ss. L’any 1889 aconseguiren premi els articles de P. Palol i A. Lasso de la Vega amb dos poemes que duïen el mateix títol: “A las murallas de Girona” (inclosos a *Certamen de la Asociación Literaria*, 1889, pàg. 49-55 i 57-63, respectivament).

7. Palol, P. (1889) “A las murallas de Girona”, pàg. 53. També a la *Revista de Girona*, i fins i tot a Barcelona, a la *Renaixença* sortiren publicats en aquells anys escrits diversos lloant la grandesa de les muralles gironines.

8. Ribot, M. D. (1976), “El com i el perquè de l’Associació literària i la ‘Revista de Gerona’”, *Revista de Girona*, pàg. 163-166. Negre, P. (1976) “Los historiadores de la primitiva Revista de Gerona”, *Revista de Girona*, n. 77, pàg. 207-214.

Homes com Enric Claudi Girbal, Joaquim Botet i Sisó, Celestí Pujol, Emili Grahit, Josep Narcís Roca i Manuel Viñas, entre altres, iniciaren a través de les seves composicions literàries, o des de les pàgines de la *Revista de Gerona*, una autèntica apologia dels principals monuments gironins. De fet, E. C. Girbal ja havia iniciat aquesta tasca uns anys enrere amb la publicació de la *Guía cicerone de la Inmortal Gerona* (1866) i de l'*Album monumental de Gerona* (1876). Més tard seria continuada per J. N. Roca i Farreras amb l'obra *La Inmortal Gerona. Recuerdos de la historia y de los monumentos de dicha ciudad* (1885). Poc després, aquest mateix autor, a partir del contigut de l'esmentada obra, iniciava a les pàgines de la *Revista de Gerona* un interessant recorregut descriptiu pels diversos monuments que contenia la ciutat.

Fins aquell moment, moltes descripcions de Girona s'havien centrat, fonamentalment, en tres únics monuments: la Catedral, el monestir de Sant Pere de Galligants i la col·legiata de Sant Feliu⁹. J. N. Roca, en canvi, ampliva la nòmina a altres edificacions escampades per la ciutat, com ara la derruïda Torre Gironella, els banys àrabs¹⁰, els conjunts romànics de Sant Nicolau i Sant Daniel¹¹ o els claustres gòtics de Sant Francesc i Sant Domènec¹². Eren els monuments que Girona encara conservava del seu intens passat medieval, aquells que no s'havia endut el procés de modernització a què la ciutat estava assistint en aquells anys. Ho advertia el mateix J. N. Roca: la concentració de monuments, de palaus i carrers amb regust antic era especialment intensa a la part alta de la ciutat gràcies al fet que aquell "oleaje del movimiento material moderno" s'havia detingut als peus de catedral. Però la situació era molt diferent en la zona propera al riu Onyar, que havia estat objecte de diverses transformacions durant el segle XIX.

Un altre distingit catalanista, Carles Bosch de la Trinxeria, reafirmava aquesta idea¹³. Així, considerava que Girona era "una de les poblacions d'Espanya que conserva encara sa fesonomia pròpia de la Edat Mitjana: carrers estrets, finestralso givals, casas antigas ab portaladas de pedra picada". Però en els darrers anys els principals carrers de la ciutat —Ciudadans, Força, Ballesteries— havien anat perdent llurs antics casals, engolits per la modernització, transformats en habitatges, pisos de lloguer o botigues: "A fe, és llàstima; a l'arqueòlech li sab greu. Las casas del carrer dels Ciudadans qu'eran palaus de la antiga noblesa de la Provincia, ja son desconegudas".

El fet era que el creixement de la ciutat i la seva història no s'avenien gaire bé. L'impuls del primer, massa sovint, acabava destruint les restes de la segona, i l'equilibri sempre resultava difícil d'assolir. Precisament amb aquesta intenció, l'arquitecte Manuel Almeda, arquitecte municipal de Girona, publicà a la *Revista de Girona* una sèrie d'articles¹⁴ on pretenia cercar el punt de convergència entre, d'una banda, la necessitat d'eixamplar els carrers de les ciutats i d'introduir-hi mesures higièniques suficients i, d'altra banda, la conservació dels monuments que havien llegat els avantpassats. La conclusió de l'arquitecte gironí era que la convivència dels monuments i la modernització de la ciutat no era només possible, sinó necessària:

9. Vegeu, per exemple, les descripcions de Girona que havien deixat escrites Piferrer, P. (1839) *Recuerdos y bellezas de España*, vol. II, pàg. 124-189 i Gelabert, A. (1871) "Ullada artística a Girona", *La Renaixença*, ns. 3 i 4.
10. Roca Farreras, J. N. (1888), "Los muros ibéricos y los baños árabes de Gerona", *Revista de Gerona*, pàg. 176-196. Val a dir que J.N. Roca acceptava encara, en aquest article, l'origen àrab de la construcció dels esmentats banys.
11. Roca Farreras, J. N. (1888), "Los templos y claustros románicos de Gerona", *Revista de Gerona*, pàg. 208-216.
12. Roca, J. N. (1888), "Los claustros ojivales, el caserío y los muros medio-evaales de Gerona", *Revista de Gerona*, pàg. 277-285.
13. Bosch, C. "Gerona. Notacions de mon "carnet" de viatge", *La Renaixensa*, 1887, pàg. 361-364.
14. Almeda, Manuel (1876-77), "Estudio u ojeada a los monumentos antiguos y modernos y modo de conservar a aquellos en la moderna urbanización", *Revista de Gerona*.

“Hoy que se ensanchan ciudades y se emprenden grandes modificaciones en las vías urbanas, es cuando más se debe estudiar el modo de mantener en pie los monumentos artísticos. Algunas veces han caído bajo el imperio de la piqueta construcciones de inestimable mérito, las cuales se sacrifican para obtener grandes y desahogadas vías o a fin de mejorar las condiciones higiénicas de las localidades. No basta la traslación del monumento a otro sitio, sino que es preciso conservarle en medio de todos los accidentes que le imprimen carácter, recordando remotas tradiciones, a fin de que admiren las generaciones futuras la historia de la civilización que lo ha erigido, escrita en sus vetustas y artísticas moles de piedra”.¹⁵

Manuel Almeda se situava, doncs, decididament a favor de la conservació dels monuments urbans quan la necessitat de modernitzar les ciutats entrava en clara confrontació amb la seva pervivència. Però la solució no era tan senzilla i el propi Almeda era lluny de resoldre, fins i tot a nivell personal, aquesta contradicció. Com veurem tot seguit, en els mateixos anys en què escrivia aquestes ratlles, la seva actuació des del càrrec de responsable de l'urbanisme gironí sovint seria contrària a allò que hi afirmava.

2. ELS CANVIS D'ALINEACIONS I LA REFORMA INTERIOR.

Superats els primers efectes de la desamortització, amb el pas dels anys, la impossibilitat d'enderrocar les muralles de Girona i, per tant, d'iniciar l'eixample de la població, va comportar una progressiva densificació de la ciutat. Entre 1840 i 1880 la ciutat pràcticament havia duplicat la població, passant de vuit mil a més de quinze mil habitants¹⁶. Aquest augment demogràfic, juntament amb la intensificació de la vida comercial de la ciutat i, per tant, del tràfic intern, va portar l'Ajuntament a iniciar un vast pla de reformes, de canvis d'alineacions de l'interior de la ciutat.

No es tractava, en cap cas, d'un pla complet de reforma interior com el que es va intentar a Barcelona. Les situacions d'ambdues ciutats eren prou diferents. En el cas de Girona es traçaren simplement plans puntuals de reforma de carrers que en anys successius s'anirien acumulant, però, fins arribar a afectar bona part de la ciutat. Ja l'any 1849 s'havia projectat, per part de l'arquitecte Bru Barnoya, el canvi d'alineacions de diversos carrers: Ciutadans, Ferreries Velles, Arc, Neu i Plaça de Sant Feliu¹⁷. En 1857, Martí Sureda Deulovol també havia marcat les línies de rectificació d'altres vies: Mercaders, les voltes d'Esparters, Albareda, Auriga..., a més de planificar la nova plaça de la Independència en el solar de l'antic convent dels Agustins. Més tard, l'any 1875, s'aprova un traçat pel carrer Fontanilles, segons pla de Tomàs Carreras.

Va ser, però, a partir de 1877 quan Manuel Almeda Esteve, des del seu càrrec d'arquitecte municipal inicià una reforma sistemàtica dels principals carrers de la ciutat¹⁸.

15. Almeda, Manuel (1877), “Estudio u ojeada a los monumentos...”, pàg. 432.

16. La densitat de Girona a final de segle, segons recollia E. Campionch en la seva memòria del projecte d'eixample, era de 371 habitants per hectàrea, una xifra força elevada, fins i tot dins els paràmetres del moment (citat per Fabre, J. (1990) *Girona, entre quatre rius*, pàg. 119).

17. Arxiu Municipal de Girona (A.M.G.), XII, 2, 3. Vegeu sobre aquest arquitecte: Molí, M. (1974-75) “Els arquitectes del segle XIX de Girona: Bru Barnoya i Giberta”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, pàg. 365-371.

18. Vegeu sobre els plans de noves alineacions dels carrers de Girona durant la segona meitat del segle Fabre, J. (1986) *Girona, entre quatre rius*, pàg. 118 i el recentment publicat atlas de Girona: Castells, R. et al. (1992) *Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVIII al XX*, Girona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. La majoria dels planols són conservats a l'A.M.G., XII, 2.

En anys successius es projectaren els canvis d'alineacions dels carrers Abeuradors (1877), Alemanys, Bellmirall i Ginesta (1882), Rambla de la Llibertat (1883), Nou del Teatre (1884), Bernardes, Portal Nou, Ferreries Velles, Neu, Arc, Sabateries Velles, General Fournàs i Pujada Sant Domènec (1885), Premsa (1886), Força, Vern, Albereda, Croada i Mossèn Jacint Verdaguer (1887), Acèquia (1888) i Travessera de Sant Josep (1889).

El nou traçat dels carrers proposat per M. Almeda seguia plenament els cànons urbanístics de l'època: alineacions amb rectitud geomètrica, carrers totalment paral·lels i eliminació de corbes pronunciades i de canvis de rasant per desminuir pendents. En la majoria dels casos els guanyos d'amplitud eren molt escassos però, per contra, eren poques les cases de la ciutat que no es veien afectades –si més no la façana– per les noves alineacions. L'aplicació d'aquests projectes hagués comportat un canvi radical en la fisonomia de la ciutat, en perdre bona part de l'encant que els vells casals i els relictos medievals en forma de detalls ornamentals a les façanes li conferien. És clar que pel seu càrrec administratiu, M. Almeda no feia més que executar les directrius adreçades des del Consistori, però la contradicció amb les paraules transcrites més amunt sembla evident.

L'explicació cal cercar-la en la idea de monument que tenia M. Almeda i que, amb ell, compartien bona part dels seus conciutadans. Aquestes reformes dels carrers de Girona no afectaven en cap cas els edificis que en aquell moment eren considerats autèntics monuments: la Catedral, els banys àrabs, Sant Nicolau o Sant Feliu, per exemple. Feien desaparèixer, això sí, les façanes de molts antics casals i palaus; destruïen, com hem dit, l'ambient històric dels carrers i carrerons de la ciutat. Però en aquell moment, aquests eren aspectes valorats encara de forma molt minoritària. No existia una consciència clara que es destruís cap obra arquitectònica històrica o artística important de Girona. El preu que es pagava, a canvi d'obtenir una ciutat més higiènica, regular i transitable era, per tant, perfectament assumible. D'altra banda, cal dir que el mateix M. Almeda treballà des de la Comissió de Monuments de Girona en la defensa del patrimoni de la província i, com després veurem, anys a venir es mostraria contrari a l'aplicació d'algunes reformes de carrers. També M. Sureda Deulovol, autor de plans anteriors, i que pertanyia a la mateixa comissió, ocuparia la presidència de l'Asociación para el Fomento de la Bellas Artes de Girona i seria un dels principals promotors de la restauració del monestir de Ripoll, fins al punt que va realitzar diversos projectes per refer aquell monument¹⁹. La coherència entre les manifestacions escrites i la pràctica professional era, doncs, força normal en el marc del concepte de monument existent en aquell moment.

Amb tot, aquesta reforma interior de la ciutat continuava sense resoldre el principal problema urbanístic que tenia plantejat Girona al final del segle XIX: el constant creixement demogràfic i la necessitat de cercar solucions. Per aquest motiu, l'any 1891 la Comissió de Foment de l'Ajuntament de Girona recomanava a l'Alcaldia la necessitat d'endegar l'eixample de la ciutat atès “el creciente desarrollo de la población por la parte de extramuros y la falta de ventilación e higiene en el interior de la Ciudad por lo angosto de sus calles y falta completa de esparcimiento de sus vecinos”²⁰. Com a conseqüència d'això, l'any següent, l'Ajuntament sol·licitava al Ministeri de Foment permís per procedir a l'eixamplament de la ciutat²¹. Tot seguit s'elaboraren les directrius a què

19. Molí, M. (1977) “Martín Sureda Deulovol (1822-1890), artífice de la Gerona de la segunda mitad del siglo XIX”, *A. Estudios Pro-Arte*, n. 12, pàg. 61-76.

20. Comunicat de la Comissió de Foment del 18 de novembre de 1891. *A.M.G.*, XII, 2, 3.

21. 28 d'abril de 1892. *A.M.G.* XII, 2, 3.

s'havia d'ajustar l'eixample, però les bases del concurs de projectes no van ser aprovades fins l'any 1896. L'any següent es convocà el concurs i només es presentà un únic projecte: el de l'arquitecte Eugeni Campllonch. Malgrat que ha estat qualificat com un pla "escarransit"²², el projecte de Campllonch va ser aprovat per l'Ajuntament. El beneplàcit del govern central, en canvi, trigaria més a arribar: fins l'any 1909 no va ser totalment aprovat. Les transformacions ocorregudes durant aquest lapse de temps desvirtuaren part de les previsions del pla, que abans de començar a ser aplicat ja s'hagué de modificar. Les muralles començaren a ser foradades (s'enderrocaren alguns panys de la part del Mercadal, però no pas tots) i Girona s'anava estenent, tot i que de manera un xic desordenada.

El centre de la ciutat, en canvi, romania pràcticament invariànt. Les modificacions proposades per M. Almeda, econòmicament molt costoses per a l'Ajuntament, gairebé no s'havien dut a terme. Això no va ser obstacle, però, perquè el següent arquitecte municipal, Martí Sureda i Vila (fill de Sureda Deulovol, nomenat l'any 1890) continués traçant noves alineacions per als carrers del cor de la ciutat, pràcticament fins el seu cessament en el càrrec, l'any 1920. Els carrers afectats per les reformes projectades per aquest arquitecte foren els següents: Rambla de la Llibertat (1890), Anselm Clavé, Santa Clara i Hortes (1891), Ciutadans, Sac i plaça de l'Oli (1891) Rosa, Santa Lúcia, Àngel, plaça de la Constitució, Pujada del Pont (1892), plaça de la Catedral -rasants- (1898-1907), Nord (1899), Sant Francesc, Rambla Pi Margall, Pavo, Fontmajor i Progrés (1900), Sant Josep (1910), Pujada de Sant Domènec -rasants- (1914) i Pujada de Sant Cristòfol (1917-18)

Val a dir que, malgrat els anys transcorreguts des de les primeres modificacions d'alineacions, els criteris a partir dels quals Martí Sureda Vila -i l'Ajuntament de Girona- va projectar els nous traçats, no eren substancialment diferents d'aquells que s'havien aplicat en el segle XIX. Com, d'altra banda, tampoc no va canviar gaire la nul·la decisió a l'hora de dur a terme els projectes. A la zona del Mercadal, gràcies als nous terrenys que els convents havien deixat lliures, durant la segona meitat del segle es va realitzar una completa reorganització del barri. Però en la part més antiga de la ciutat, a la dreta de l'Onyar, les modificacions van ser més escasses.

La Rambla de la Llibertat fou l'únic carrer d'aquella part de Girona afectat d'una manera important per les modificacions de la segona meitat del XIX. Allò que avui constitueix la Rambla era format per dos sectors porticats, separats per una casa existent a l'alçada del carrer Abeuradors. El primer sector, fins la Pujada del Pont, era anomenat les voltes (carrer) dels Esparters; el segon, fins al carrer Argenteria, era la plaça de les Cols. L'any 1869 es concedí l'enderroc de la muralla que separava el carrer d'Esparters del riu i s'aprofità per a la construcció d'un mercat. Les reformes, però, van provocar problemes de rasants. L'elevació del nivell del carrer va suposar el cegament dels porxos dels Esparters. L'Ajuntament acordà amb els propietaris la concessió del permís per suprimir els porxos i avançar les façanes de les cases al nivell dels pilars, a canvi que es rectificà la forma corbada del carrer i en resultés una alineació completament recta. Les obres es van fer a partir de 1875 -segons un projecte dels mestres d'obres Tomàs Carreras i Esteve Muxach- i s'aprofitaren per enderrocar la casa que separava aquest sector de la plaça de les Cols. Girona havia guanyat un nou carrer recte, però havia perdut unes voltes que conservava des de feia segles²³.

22. Fabre, J. (1990) *Girona, entre quatre rius*, pàg. 128. De fet, al concurs d'eixample es presentaren també els arquitectes Víctor Beltrí i Francesc de Paula Oliver, però no arribaren a presentar cap projecte.

23. Fabre, J. (1990) *Girona, entre quatre rius*, pàg. 115-117

Entre 1883 i 1884 Manuel Almeda també realitzà diversos projectes per rectificar les alineacions de la plaça de les Cols, i formar, així, un conjunt homogeni amb el nou carrer dels Esparters, que seria la Rambla de la Llibertat. Tot i la polèmica que aixecà, pels interessos que afectava, l'any 1890 es presentà un nou pla d'alineacions (pràcticament idèntic al de 1884) que proposava la rectificació i eixample del carrer i l'endarreriment de les voltes de la plaça de les Cols (que haurien de ser substituïdes per una nova tipologia neoclàssica, seguint el model que ja havia introduït un propietari). M. Almeda justificava el seu projecte amb aquestes paraules:

“Pocos argumentos se necesitan para demostrar la conveniencia de hacer desaparecer la tortuosidad de los actuales arcos toda vez que de algunos años a esta parte se ha convertido la expresada vía en paseo público, siendo el único existente para este objeto dentro de la capital y basta examinar tan solo el sitio o tener a la vista el plano de aquella vía para convencerse de la necesidad de tal mejora, la qual sería bien recibida por el público”²⁴.

Però l'arquitecte gironí anava ben errat. El públic i, sobretot els propietaris afectats, no van acabar d'entendre el dispendi d'espai i de diners que necessàriament suporia l'aplicació d'aquell projecte. Així, en un recurs presentat a l'Ajuntament l'any 1890, aquests replicaven a Almeda tot protestant

“contra la forzosa obligación que se pretende imponer de sujetarse en las nuevas construcciones a unos pórticos como los que el propietario de la última casa tiene construidos a su capricho, faltos de todo gusto y regla arquitectónica, costosos por las grandes masas de piedra y poca solidez en sus sostenimientos.”²⁵

L'oposició dels propietaris va aconseguir aturar momentàniament el projecte de canvi d'alineacions del carrer, i amb això se salvarien les característiques voltes medievals que encara avui conserva la Rambla de la Llibertat. Els interessos de la propietat van acabar imposant-se també en el cas de diversos carrerons de la ciutat (Mirallers, Hernández, Sant Llorenç o Cigne) que van ser tancats i incorporats com a espai privat, literalment venuts per l'Ajuntament, que hi trobà un bon recurs per nodrir les seves eixutes arques. Aquest mateix joc entre interessos privats i migrats recursos de l'Ajuntament per iniciar les reformes projectades va ser, en definitiva, allò que va permetre que tot el gruix de canvis d'alineacions aprovats en les darreres dècades del segle XIX i començament del XX restessin aturats en el plànols i no fossin aplicats.

3. LA REFORMA DE LA CASA AGULLANA. LES PRIMERES DECLARACIONS DE MONUMENTS.

En els primers anys del segle s'inicià un canvi fonamental en la percepció dels problemes del centre històric de Girona i les solucions que precisava. Al mateix temps que l'Ajuntament continuava aprovant plans de reforma de carrers que no eren més que una continuació d'aquells que s'havien començat a projectar mig segle abans –i amb un èxit similar pel que feia a la seva aplicació– en l'ambient cultural gironí sorgí una conscièn-

24. M. Almeda. “Proyecto de alineación de la Rambla de la Libertad”, 1890, A.M.G., XII, 2, 3. El projecte va quedar definitivament aprovat l'any 1892.

25. Citat per Fabre, J. (1990) *Girona, entre quatre rius*, pàg. 118

cia cada cop més clara sobre la necessitat de conservar l'important patrimoni arquitectònic que contenia el centre històric de la ciutat. Després de dècades de contínues planificacions de variacions de les alineacions interiors, eren pocs els carrers i les cases de la ciutat antiga que no eren subjectes a la rigidesa que imposaven els nous traçats.

Amb aquesta situació els conflictes no tardaren a esclatar. El primer problema important es produí l'any 1916, quan la Diputació de Girona adquirí el palau del Vescomtat amb la intenció de restaurar-la i situar-hi les seves dependències. En realitat es tractava del palau dels Agullana, construït en els segles XIV-XVII, però en aquells moments se l'identificà com la casa del Vescomtat (o casa Fontcoberta), la qual cosa la dotava d'uns orígens encara més antics. Tanmateix, és indiscutible que l'edifici, situat al començament de la pujada de Sant Domènec, posseïa una pintoresca disposició, formant una arcada per sota de la qual passaven les escales que duïen a la part alta de la ciutat i que juntament amb l'escalinata de Sant Martí componien un racó de la ciutat amb una interessant estètica.

La intenció inicial de la Diputació de reformar el palau topà, però, amb una forta oposició, amb un rerefons clarament polític, que es recolzà en la planificació urbanística vigent que obligava, en cas de realitzar la reforma, a adaptar l'edifici a les noves alineacions tot reculant la façana alguns metres per donar al carrer l'amplada requerida. D'una banda, en la resolució d'aquesta polèmica, en la qual, per primer cop, no només es qüestionà obertament la modificació de les alineacions, sinó també la base teòrica que la sustentava, creiem veure l'inici d'aquella nova mentalitat en l'urbanisme gironí que acabem d'esmentar, molt més decantada cap a la conservació urbana que no ho havia estat fins aquells moments. D'altra banda, cal destacar que l'arquitecte Rafael Masó i Valentí²⁶, el màxim defensor de la conservació íntegra d'aquell antic palau, tindria una intervenció decisiva en tot el procés, com es pot constatar a través de la correspondència que en aquells anys envià al seu amic, l'arquitecte Jeroni Martorell, i que hem transcrit en l'annex.

Martorell havia estat nomenat l'any 1915 director del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de la Mancomunitat. Des d'aquest càrrec institucional i gràcies a les seves connexions realitzà –segons es desprèn de les cartes, gairebé sempre a iniciativa de R. Masó– una important tasca en favor de la conservació del centre històric de Girona. La primera intervenció, que consistí en una conferència a Girona al gener de 1917, era un intent d'apaciar els ànims, molt enfrontats a la ciutat arran de la pretensió de la Diputació provincial, presidida pel catalanista Joaquim Riera, d'ubicar la seva seu en la Casa Agullana. Els adversaris polítics endegaren una intensa campanya contra aquesta decisió. En primer lloc consideraven que aquell antic palau, que des de feia anys s'havia dividit en pisos de lloguer, no era més que un vell casalot inadequat per a l'ús que se li volia donar i que no mereixia ser conservat. En segon lloc, el preu que la Diputació havia aprovat (noranta mil pessetes) el consideraven desproporcionat pel valor de l'edifici. Finalment, consideraven que seria molt més adient per al prestigi de la institució que la Diputació erigís un nou edifici a l'eixample, modern i d'acord amb els gustos estètics de l'època.

La premsa es va fer ampli ressò d'aquest debat i es convertí en el vehicle d'intercanvis de diatribes, rèpliques i contrarèpliques d'uns i altres. Els diaris *El Norte* i *El He-*

26. Vegeu, sobre Masó Valentí, l'article necrològic de Pericas, J.M. (1935), "L'Arquitecte Rafael Masó i la ciutat de Girona", *Arquitectura i Urbanisme*, setembre, pàg. 3-9. També l'estudi més recent, de Tarrús Galter, J. (1971), *Rafael Masó*, Girona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Balears. Cal dir, però, que pràcticament ambdós treballs són dedicats a l'estudi de l'obra nova –certament important– de l'arquitecte gironí. El seu treball en la conservació de monuments pràcticament no hi és tractat.

raldo foren els mitjans d'expressió utilitzats per aquells que s'oposaven a la reforma de l'edifici i que esgrimien la reforma d'alineacions pendent com a principal obstacle perquè es duqués a terme. En canvi, el *Diario de Gerona* s'arreglerà des d'un principi amb el sector que encapçalaven Joaquim Riera i Rafael Masó. En aquest cas l'argumentació reposava en un dictamen tècnic que es mostrava explícitament contrari a l'aplicació de les alineacions:

"Un altre defecte aparent és el fet d'existir un plànol d'alineació referent a la Pujada de Sant Domingo, que els firmants han vist i estudiat, que afecta a la finca i que mutila i escapça en diferents indrets. Segons aquest plànol i en cas de una restauració integral del edifici desapareixeria bona part de lo més monumental d'aquest. És opinió dels que subscriuen que el tal defecte certament no és greu, i per contra, fàcilment aplanable, car els subscriptes afirmen i declaren desde aquest moment, que el tal plànol d'alineació no deu prevaléixer, havent d'ésser desestimat per estar en pugna amb el criteri modern respecte a conservació de monuments, emitint desde ara, i a manera de dictamen previ, la opinió de que constuiria un veritable crim artístic l'enderroc de tot lo afectat per la ratlla vermella".²⁷

El dictamen anava signat per cinc arquitectes que treballaven a Girona: a més de Rafael Masó, Joan Roca, Isidre Bosch, Martí Sureda Vila i Manuel Almeda. La presència dels dos darrers, tot i que un xic sorprenent, pot ser una mostra clara del canvi de mentalitat que s'estava operant respecte a la necessitat de situar la conservació dels monuments urbans per davant de les alineacions geomètriques que estaven aprovades. Martí Sureda, en aquell moment arquitecte municipal, havia estat signant fins feia poc projectes d'alineacions molt similars al que pretenia anul·lar. Manuel Almeda, per la seva banda, havia estat, precisament, l'autor del projecte de modificació de les alineacions de la Pujada de Sant Domènec que ara es discutia, aprovat l'any 1885²⁸.

Rafael Masó aprofità la plataforma del *Diario de Gerona* per fer públic l'esmentat dictamen i, a través d'una sèrie d'articles sense signar²⁹, per expressar la seva opinió i iniciar una campanya contra aquells que s'oposaven a la restauració de la casa Agullana, que en una carta titllava d'"eterns enemics de Catalunya"³⁰. Va ser en aquell context d'enfrontaments i desqualificacions, en què qualsevol ajut provinent de l'exterior –i si podia ser de Barcelona– podia contribuir a decantar la balança cap a un dels costats, que es publicaren alguns articles a *La Veu de Catalunya* i que Jeroni Martorell pronuncià la seva conferència amb el títol "La ciutat moderna i els edificis antics". Les cartes de Rafael Masó permeten establir fins quin punt aquest arquitecte gironí va ser, amb la col·laboració del president Joaquim Riera, el principal instigador de la campanya, i com va preparar fins al detall l'entorn i, fins i tot, el contingut de la conferència de Martorell:

27. La cita prové de la còpia del dictamen que va publicar el *Diario de Gerona*, 28 de desembre de 1916,

28. Es pot consultar aquest projecte de Manuel Almeda a la reproducció que se n'han fet (Castells, R. et al. (1992) *Girona ciutat. Catàleg de plànols de la ciutat de Girona des del segle XVIII al XX*, pàg. 378.

29. Els articles aparegueren en aquest diari els dies 28 i 31 de desembre de 1916 i 5, 6 de gener de 1917 amb el títol genèric de "El Palacio de la Diputación".

30. Sobretot un article signat pel director de la Pàgina Artística, Joaquim Folch i Torres: "El Palau de la Diputación de Girona", que va ser ràpidament reproduït al *Diario de Gerona* del dia 10 de gener de 1917.

“La cosa està que bufa i aquest és el moment culminant. Hem de redoblar, doncs, els nostres esforços! Si has tingut curiositat i has cercat en algun lloc la premsa gironina ho hauràs pogut veure: Difamacions, infàmias, xafarderies, amenaces, però... hem de sopor-tar-ho tot perquè sabem que hem de vèncer. [...] Convindrà que parlis fort i enèrgic sobre lo de la anulació de certs plànols d’alineacions. Quan vingas t’ensenyaré un solt publicat pel *Norte* en el que ja s’entreveu la campanya que’s farà a l’Ajuntament, fent complir les ordenances i els plans d’alineacions. Caldrà, doncs, arremetre desde bon principi car si l’Ajuntament hagués d’acordar quelcom perdríem.”³¹

Jeroni Martorell elaborà també un informe com a director del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments de la Generalitat seguint, bàsicament, les indicacions que Rafael Masó li adreçà. Tot i que es presentà un recurs al governador civil contra la decisió de la Diputació, en els primers mesos de 1917 la campanya promoguda pels partidaris de respectar els plans d’alineacions establerts s’anà apagant i les pretensions de R. Masó a poc a poc s’imposarien. Primer, Bernardo Giner de los Ríos, que s’encarregava de confeccionar l’índex monumental de la província de Girona, va incloure l’edifici en el catàleg. Uns mesos després, gràcies a la mediació de l’arquitecte Vicente Lampérez, el principal contacte de Jeroni Martorell a l’Acadèmia de San Fernando, la casa Agullana era declarada monument arquitectònic-artístic³². D’aquesta manera, s’aconseguia deslliurar aquell antic palau de la servitud imposada per les alineacions de reforma del carrer i es podia iniciar la restauració.

4. REVISIÓ I ANUL·LACIÓ DELS CANVIS D’ALINEACIONS DEL CENTRE HISTÒRIC.

L’èxit en el resultat final no va fer sinó augmentar les forces d’aquells que pretenien revisar els canvis d’alineacions del centre històric de Girona per garantir-ne la conservació. S’havia realitzat la primera anul·lació. A partir d’aquell moment tot era possible. Pocs mesos després, aquests mateixos protagonistes aconseguien un nou èxit amb la declaració d’un edifici proper a la casa Agullana: el palau de Caramany (o casa Pérez Xifrà, una construcció del segle XVI molt transformada en el segle XVIII). En aquest cas, però, l’eix de transmissió Masó-Martorell-Lampérez fou encara més eficaç i el tràmit s’abreujà. El setembre de 1918 R. Masó començà a interessar-se per aquell palau³³ i en el mes de novembre la declaració de monument històric-artístic ja aparegué a la *Gaceta de Madrid*³⁴.

Aquesta segona declaració desencadenà, però, un procés que duraria quatre anys. El motiu de l’interès de R. Masó era, segons explicava, el “poguer fer unes restauracions i embelliment de façanes de la casa en qüestió que l’Ajuntament no deixa fer pel romanço de sempre de la *alineació*”³⁵. De fet, el mateix R. Masó ja hi havia practicat unes importants reformes entre els anys 1913 i 1914, en els espais i el pati interiors. La casa, però, situada a tocar de la plaça de l’Oli, era afectada per la reforma d’alineacions dels carrers de Ciutadans i Sabateries Velles, un dels projectes de reforma més antics –i més discutits– de l’Ajuntament. La façana, per tant, no podia ser modificada sense va-

31. Carta de R. Masó a J. Martorell, 6 de gener de 1917.

32. R.O. 5 de gener de 1918.

33. Carta de R. Masó a J. Martorell, 23 de setembre de 1918.

34. La declaració va ser aprovada, a partir de tres informes signats per Jeroni Martorell, Bernardo Giner de los Ríos, i Josep Puig i Cadafalch i Joan Rubió per una R.O. 22 de novembre de 1918.

35. Carta de R. Masó a J. Martorell, 23 de desembre de 1918.

riar l'alineació. L'Ajuntament denegà les obres i amenaçà d'enderrocar l'edifici si no s'aturaven. Al mateix temps, la Comissió de Monuments de Girona adreçà una comunicació al Ministeri mostrant-se dolguda per haver concedit la declaració sense haver-los demanat el seu parer. A més, agregaven que les fotografies que havien acompanyat els informes, per causar més efecte, s'havien obtingut d'aquelles parts on Masó Valentí, anys abans, havia practicat una restauració arqueològica "para hacer pasar como antigua la moderna restauración, puesto que antes de ello la casa en cuestión era como una de tantas casas antiguas que existen en Gerona, pero sin mérito histórico ni artístico"³⁶. Amb aquest precedent, l'Ajuntament va recórrer la declaració de la casa de Pérez Xifrà. El recurs s'allargà fins a l'any 1922 i arribà fins al Tribunal Suprem que, finalment, ratificà la declaració.

I és que, com hem dit, a començament de segle, eren pocs els carrers i les cases del centre històric de Girona que no tinguessin a sobre, en algun plànol, una ratlla vermella que marqués un canvi d'alineacions. Però l'Ajuntament s'oposava a revisar-les. En vista d'aquesta situació no és estrany que, l'any 1920, quan Rafael Masó fou elegit regidor de l'Ajuntament en representació de la Lliga Regionalista, una de les primeres mesures que prengué fos la creació d'una comissió extraconsistorial que, en paraules seves, seria "criada a resoldre el problema de les alineacions gironines". D'altra banda, el mateix any, aquest arquitecte era nomenat membre corresponent de l'Acadèmia de San Fernando i, com a tal, entrava a formar part de la Comissió de Monuments de Girona³⁷. Tot plegat el situava en una magnífica posició per solucionar aquella qüestió que des de feia uns anys tants maldecaps li havia provocat.

La Comissió mixta creada per l'Ajuntament per revisar els projectes de canvi d'alineacions de Girona va ser formada per regidors, arquitectes i representants de turisme³⁸ de la ciutat. Jeroni Martorell també hi fou convidat en la seva qualitat de director del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments. En la carta on li comunicava la seva inclusió, Masó explicava a Martorell la conveniència que ell, atès el seu càrrec i prestigi, en formés part: "Ens convé de debó car els enemics trevallen pera fernos fracassar el projecte i no hi ha dubte que amb tu dins la Comissió i volguent assistir i trevallar-hi com no dupto que faràs tindrem la batalla completament assegurada"³⁹.

Els treballs d'aquesta comissió foren desenvolupats durant l'any 1921. Al mes de juliol, després de molts estudis i de diverses reunions, la feina ja era enllestida i preparada per a la revisió. Tot i això, l'Ajuntament no aprovà les noves alineacions fins a començament de 1922. Mentrestant, amb els antics plans d'alineacions encara vigents es va aconseguir una nova declaració de monument arquitectònic-artístic: la de l'edifici de

36. *Gaceta de Madrid*, n. 297, 22 de setembre de 1922, annex 3, pàg. 90. En aquest informe s'expliquen totes les circumstàncies que envoltaren la declaració del monument fins a la resolució final del procés.

37. Tota la documentació (amb un extens currículum i diverses publicacions) sobre la designació de R. Masó Valentí és conservada a l'arxiu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid (58-19/4), junt als informes de recomanació per ser designat acadèmic de San Fernando. Vegeu també Pla Cargol, J. (1949) *Comisión Provincial de Monumentos de Gerona. Un siglo de actuación*, Girona. Imprenta Masó, pàg. 136. És de destacar el fet que, en aquesta comissió, acompanyaven R. Masó, entre altres, els autors de la gran majoria de plans d'alineacions que afectaven els edificis històrics de Girona i que ell es proposa eliminar: Manuel Almèda -que n'era el president- i Martí Sureda i Vila, en aquells moments encara arquitecte municipal.

38. Martorell, J. (1923) "La urbanización en Gerona", *Arquitectura*, n. 46, pàg. 30. No hem pogut concretar, però, qui va formar la comissió, ja que els informes que en van sorgir no duïen ni data ni firma. Una anàlisi detallada dels llibres d'actes de la Comissió de Foment probablement permetria resseguir l'evolució d'aquests treballs.

39. Carta de R. Masó a J. Martorell, 21 de setembre de 1920.

la Fontana d'Or, (al carrer dels Ciutadans, un edifici d'origen romànic amb moltes modificacions dels segles XIV i XV)⁴⁰. El motiu va ser que el Banc de Catalunya l'havia adquirida per instal·lar-hi la seva seu. En voler reformar-la topà amb què havia de recular uns centímetres per adaptar-se a la nova línia i, per tant, s'havia d'enderrocar la façana i els porxos que la sostenien. De nou la tasca conjunta de R. Masó, J. Martorell i V. Lampérez tornava a funcionar i s'aconseguia la declaració perquè pogués ser reformada sense perdre el seu valor històric.

Finalment, l'Ajuntament de Girona, en la sessió de 17 de febrer, després de l'exposició pública dels nous plans d'alineacions i un cop examinades les reclamacions presentades, aprovà la reforma de les alineacions de bona part dels carrers de la ciutat⁴¹. Tot aquell lent treball que, durant dècades, havien anat elaborant pacientemente els arquitectes municipals gironins quedava d'aquesta manera anul·lat amb el beneplàcit, cal dir-ho, dels mateixos M. Almeda i M. Sureda, que des de la seva condició de membres de la Comissió de Monuments de Girona donaren suport en tot moment a aquella modificació que garantia la conservació de l'encant monumental de la ciutat.

Les vies de les quals s'aprovà la revisió de les alineacions foren: els carrers Abeuradors, Albareda, Croada, Vern, Fontanilles, Auriga, Nou del Teatre, Rutlla, Sant Francesc, Acèquia, Anselm Clavé, Santa Clara, Hortes, Bernardes, Perill, Arc, Alemany, Bellmirall, Força, Mercaders, Portal Nou, Ferreries Velles, Obra; les Rambles de la Llibertat, Pi i Margall i Jacint Verdaguer, les places del Molí, Mercadal i Bernardes; i la travessera de Sant Josep. En alguns casos, els membres de la Comissió Mixta van respectar la reforma d'alineacions projectada; en altres, però, fou completament anul·lada. Els criteris manejats van ser diversos: la situació i el trànsit que havia de contenir el carrer, l'estat de les construccions o la possibilitat que els canvis d'alineacions poguessin arribar algun dia a ser una realitat (cal destacar en aquest sentit, l'optimisme respecte a les possibilitats de la ciutat que, en canvi, sempre caracteritzà els urbanistes del segle XIX a l'hora de projectar les reformes interiors dels centres històrics). Els motius higiènics van ser, en alguns casos, la causa perquè es mantiguessin les alienacions projectades. En altres, però, no van ser tinguts en compte. Després de tot, com s'afirmava en una memòria, "para hacer labor higiénica es tan necesario como ensanchar las calles, el no reducir las viviendas"⁴².

El criteri que va resultar sempre definitiu fou, però, el valor històric i artístic dels edificis que es pretenia modificar. En definitiva, era aquest factor allò que havia motivat la revisió dels projectes. Així, tot allò que afectés edificis d'algun mèrit arquitectònic, algun racó de la ciutat amb regust medieval o qualsevol porxo d'origen antic va ser sistemàticament anul·lat. La memòria redactada sobre la supressió de les alineacions projectades per a la Rambla de la Llibertat era especialment explícita en aquest sentit:

"Es sobradamente conocida la reacción que hoy impera para la conservación y rehabilitación de todo cuanto da un carácter y una personalidad bien definida a un barrio o a un lugar especial de la Ciudad y es de todo punto manifiesta, para que haya de hacerse notar, la importancia extraordinaria que bajo el punto de vista arqueológico tienen todas las casas que constituyen los porches generales existentes en toda la longitud de esta calle, así en estructura como en fachada"⁴³

40. R.O. 17 de gener de 1922.

41. Hi hagué diverses protestes. Destaquen les d'aquells propietaris que ja havien alineat les seves finques d'acord amb el nou traçat del carrer, perdent així espai construït. Algunes d'aquestes reclamacions foren ateses i compensades econòmicament per l'Ajuntament. A. M. G. *Llibres d'Actes*, 17 de febrer de 1922.

42. Citat per Fabre, J. (1990) Girona entre quatre rius, pàg. 118

43. "Memoria. Rambla de la Libertad" A.M.G., XII, 3, 1.

Finalment, doncs, de manera similar a allò que havia passat a Barcelona, i aproximadament en els mateixos anys, el salvament del gruix del centre històric de Girona era ja una realitat. Jeroni Martorell, en un article publicat poc després a la revista *Arquitectura*⁴⁴ recapitulava i explicava l'èxit que havia resultat aquest canvi d'orientació en els criteris de l'urbanisme gironí. El saldo entre els beneficis que els anteriors plans d'alineacions podien reportar a la ciutat i els perjudicis que ocasionaven als seus valors històrics era clarament negatiu:

“Aquí se retrocedía dos palmos, allá se adelantaba cuatro; el caso era conseguir el paralelismo matemático de un lado de la calle con el otro. Eso no resolvía nada; las vías continuaban casi con la misma anchura. En cambio, desaparecían edificios y aspectos interesantes; se iban destruyendo el cuerpo vivo de la ciudad, el espíritu de la cual allí alentaba. Porque la naturaleza de una ciudad es consustancial con sus monumentos, con ciertos aspectos históricos, que son típicos. Destruyéndolos, ya no existe aquella ciudad: es una población nueva, es otra. [...] Barcelona, revisando el plano Baixeras de reforma interior, que mutilaba el circuito antiguo de la ciudad; Gerona, estudiando unas nuevas alineaciones para los barrios de interés histórico, señalan orientaciones dignas de imitación. Muchas poblaciones tendrían que seguir este camino a favor del sostenimiento de su personalidad y de una más perfecta construcción ciudadana.”

5. CONCLUSIÓ.

L'anul·lació de les reformes d'alineacions no va ser més que l'inici d'una nova etapa en l'urbanisme gironí. L'any 1922, un altre fet contribuï a la valoració del centre. La plaça d'arquitecte municipal, després de la dimissió de Martí Sureda, quedà vacant i fou ocupada per Ricard Giralt Casadesús, que ja s'havia significat en la polèmica per la conservació dels monuments afectats per la reforma de Barcelona⁴⁵. La col·laboració de R. Giralt amb R. Masó –tot i que l'any 1923 abandonà el seu càrrec de regidor municipal– permeté posar en marxa una política urbanística ben distinta d'aquella que s'havia desenvolupat fins a la segona dècada del segle. D'una banda, es començaria a potenciar el valor dels monuments i carrers gironins mitjançant la urbanització d'alguns sectors com ara els accessos a la col·legiata de Sant Feliu o la pujada de Sant Martí, amb el racó de la casa Agullana⁴⁶. D'altra banda, en els anys següents s'elaborarien plans per difondre i restaurar diversos monuments gironins com les muralles ibèriques, romanes i medievals, els banys àrabs o la capella de Sant Nicolau.

En conjunt, doncs, en aquests anys les idees respecte a les reformes urbanístiques que s'havien d'aplicar al centre de ciutat experimentaren un canvi radical. De la veneració pels monuments aïllats i excepcionals mentre es demanava la destrucció d'altres construccions històriques de menor valor arquitectònic que havien caracteritzat la segona meitat del segle XIX, es passà a una consideració més globalitzadora. Era el conjunt

44. Martorell, J. (1923) “La urbanización en Gerona”.

45. El tribunal que li adjudicà la plaça era format per tres bons amics de R. Giralt: Jeroni Martorell, Guillem Busquets i Rafael Masó. Tot i això, els mèrits de Giralt eren indiscutibles. A més de la tasca editorial realitzada fins a aquells moments i de la participació activa en l'urbanisme barceloní, havia estat des de 1915 arquitecte municipal de Figueres i, tot just l'any 1921, havia guanyat amb A. Florensa el concurs pel pla d'Eixample de Lleida. Vegeu sobre aquest arquitecte: DD.AA. (1982) *Ricard Giralt Casadesús*, Girona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

46. Vegeu sobre les reformes introduïdes per millorar la visualitat i l'emplaçament dels monuments, sobretot de l'església de Sant Feliu (entre 1923 i 1928), l'article del mateix Giralt, R. (1934) “L'urbanisme a Catalunya. Les ciutats històriques”, *Arquitectura i Urbanisme*, abril, pàg. 18-21.

del centre històric, els seus carrers i racons, l'ambient, en definitiva, allò que calia valorar. Les connexions amb l'urbanisme europeu del moment, la influència d'autors com C. Sitte, R. Unwin, o C. Buls es mostrava clara. Tanmateix, l'experiència de Barcelona, on l'evidència de la reforma interior havia provocat un important gir en la política de conservació dels monuments, va ser essencial en el futur del centre històric de Girona. Les continuades connexions de R. Masó amb diversos urbanistes de la capital catalana així ho fan pensar. La intervenció directa d'arquitectes com Jeroni Martorell i Ricard Giralt, que havien tingut una intervenció fonamental en el canvi de rumb de l'urbanisme barceloní, ho confirma.

Paradoxalment, doncs, el relatiu endarreriment cronològic de l'urbanisme gironí acabaria afavorint la imatge de la ciutat. En altres ciutats, les muralles caigueren a mitjan segle XIX i l'aplicació de la reforma interior va transformar la fisonomia del centre històric. En canvi, a Girona, els panys de muralla que no acabaven mai de caure i les construccions que els canvis d'alineacions no havien aconseguit modificar es convertiren, a partir dels anys vint, en la primera matèria sobre la qual s'aplicaria un nou concepte de ciutat, respectuós amb la història i preocupat per la conservació dels seus monuments, i que, en bona part, encara és a la base de la imatge de la Girona actual.